

Kalapis Zoltán

ELŐSZÓ AZ ÉLETRAJZI KALAUZHOZ

Több mint tizenöt évi válogató-, gyűjtő- és kutatómunka után „összeállt” az Életrajzi kalauz, úgy-ahogy egészzé kerekedett. Nem mondhatom azonban mégse, hogy kész, teljes vagy átfogó, hiszen jómagam is, amikor lezártam a kéziratot, több mint 140 megkezdett, de befejezetlen életrajz adatait szedtem ábécérendbe, s egy irattartóba zártam (palackposta az utódnak?), több mint 100 kicédulázott névvel együtt, amelyekből, az adatgyűjtés sikerétől függően, vagy újabb biográfiák kerekedhetnek vagy nem.

Az ilyen jellegű munkákat egyébként sem lehet befejezni, csak abbahagyni . . .

Az ezer darabból álló „lexikális” mű, a szerző szándéka szerint, betekintést kellene hogy adjon azoknak a valamelyest ismertebb, vagy kevésbé közhírű, olykor pedig teljesen elfelejtett emberek tárgyi és szellemi tevékenységébe, akik egykoron Dél-Magyarországon – a Lentségen, az Alvidéken –, majd a mai, olykor még most is parlaginak, ólszagúnak, hagyománytalannak mondott Vajdaságban, továbbá a királyi és a titói Jugoszláviában, illetve újabban a délszláv országokban éltek, működtek, s munkásságukkal a maguk szakterületén, valamilyen formában kitűntek, figyelmet keltettek.

Az olvasó a 2002. augusztus 31-éig elhunyt személyek életrajzi adatait találhatója meg itt, alfabetikus sorrendben, a szerző válogatásában, azaz lezárt életpályákat összegez, ismertet.

Ezzel egy sajtósági tabló, egy történelmi értelemben vett tágabb régió arcképcsarnoka alakult ki, amely már a folyamatos megjelenés során is érdeklődést keltett – művelődéstörténetünk folytatásos regényeként, tájegységünk panteonjaként emlegették –, hivatkoztak rá, forrásként használták fel (Életrajzi lexikon, a hat kötetre tervezett, megjelenés alatt álló Új magyar életrajzi lexikon, Új magyar irodalmi lexikon, Révai új lexikona, Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon stb.), s gyűjtötték is, hogy kéznél legyen, ha éppen kell, mert nem bíztak túlságosan abban, hogy egyszer majd könyv alakban is megjelenik.

Talán nem zúdul vén fejemre a szerénytelenség vádjá, ha leírom: nagy egyéni vállalkozásnak minősült, amelyhez mérhető még lámpással sem lehet találni kisebbségi létünk több mint nyolcvan esztendeje alatt, amikor, Herceg János szavaival élve, „. . . inkább felejtőnk kellett azt, ami volt, s nem dicsérni”.

Az Életrajzi kalauz már jellegénél fogva is erre az időszakra koncentrált, de egyúttal, az előzmények után kutatva, mélyen belenyúl a századokba, né-

pünk ezeréves történetébe. Földrajzilag azonban nem marad meg Bácska, Bánát és Szerémség területénél, hanem felöleli Szerbia többi részét, továbbá Horvátországot, Szlovéniát, Bosznia-Hercegovinát, Crna Gorát és Macedóniát, azaz mindazokat a térségeket, ahol magyarok is élnek, dolgoznak és alkotnak. A mű eredeti címe is ez volt: Jugoszláviai magyar életrajzi kalauz. Az ország széthullásával a cím megváltozott (Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból), de jellege változatlan maradt, azaz Vajdaságon kívül felölelte a szlávóniai, dalmáciai, drávaszögi és muraközi magyarság jeleseit is.

Nem is olyan régen még főbenjáró bűn volt egy nemzetiségű adattárat készíteni. Ennek sorsa, ha netán mégis elkészültek és megjelentek, a betiltás volt a testvériség-egység elleni vétség ürügyén, jobbik esetben csak bizalmatlanság fogadta, elhallgatás várt rá, hivatalos fenntartások fogalmazódtak meg, ha nem is mindig nyilvánosan. Neveltetésem folytán nekem is voltak némi aggályaim a válogatás egyenmősége, „vegýtetlensége”, nemzeti homogenitása kapcsán, de hamar megnyugtattam magam: nem a szintézissel kell a munkát kezdeni, hanem a begyűjtéssel, a lajstromozással. Nekünk egyébként is, helyzetünknel fogva, nem egy összefoglalóban lenne csak a helyünk, hanem kettőben. Ha nincs mit felmutatnunk, innen is, onnan is kimaradunk.

A magyar lexikográfia a két háború között, meg a második világháború után is, országhatárokon gondolkodott, s nem nemzetben, így aztán még az itteni legjobb és legismertebb alkotókra sem terjedt ki a figyelme, magatartása olykor egyenlő volt az ignorálással. Ez a gyakorlat már a múlté, az újabb lexikális művek (Magyar színházművészeti lexikon, Új magyar irodalmi lexikon, Révai új lexikona, az akadémiai nagylexikon, Magyar utazók lexikona stb.) már számon tartják tudományos, művészi, társadalmi, művelődési, képzőművészeti stb. életünk kiválóságait. Az Életrajzi kalauz, ettől függetlenül, még úgy is felfogható, mint ezeknek pótlása, kiegészítése.

Az Életrajzi kalauz mégsem klasszikus értelemben vett lexikon, hanem az, aminek mondja magát: útbaigazító és tájékoztató az itteni szellemi élet évszázadairól, s ezzel a külön életet élő összetevő, az itteni örökség mintha egy picinykével nagyobb részt kérne az egészből, mintha tágítaná annak kereteit is.

Más szóval is: rövid és olvasmányos életrajzok gyűjteménye az Életrajzi kalauz. Nem szigorú szabványokhoz igazodó szócikkek füzére tehát, hanem zömmel könnyed hangvételi, „csevegő életrajzok” lánc. Ennek folytán egy ember életének és művének szócikkekbe „nem való” részleteit is felöleli, s így egyúttal tájtörténeti, helységnévtani, művelődés- és helytörténeti adatok közléséhez is tartja magát.

Örökös gond volt, hogy kit érdemes számontartani? Mi legyen a periferikus szereplőkkel, a szárnysegett alkotókkal, a „jószándékú dilettánsokkal”?

Már Kosztolányi is megállapította, hogy „az országot tele lehetne rakni tragikus torzóval”. Egy olyan vidék, amelynek fejlődését derékba törték az évszázados viharok, majd a különböző népek betelepítésével sok tekintetben további sorsát is meghatározták, amely a nehéz időkben, a kemény próbák során rendszerint elvándorlásokban, szaladásokban csúcsosodott ki, kitelepítésekbe, emigrálásokba, kivándorlásokba, kitoloncolásokba, optálásokba, lakosságcsere-kísérletekbe, sőt kölcsönös irtásokba és megtorlásokba torkollt, nos, egy ilyen peremterület nyugtalanságokkal terhes közösségében bőven terem a

„félkarú szobor”, a töredék, a befejezetlen mű, a két szék közti padalattiság. Ebben a kínzó valóságban az avatatlanok tolakodó siserehada már csak ráadás.

Kétségeim között megnyugtató módon igazítottak el Szeli István szavai, aki egyik tanulmányában ezt írta: „Egy készülő, önmaga megteremtésére vállalkozó kultúra nem mondhat le egyetlen összetevőjéről sem . . . hogy egy közösség kulturális képe megalkotott legyen, a kimagasló csúcsokon kívül a szelídebb lankákat is bele kell illeszteni a képbe.”

Ehhez tartottam magam, mivelhogy magam is úgy vélem, hogy a kisebb csillagok milliárdjai teszik gazdaggá az égboltot. Erre gondoltam, miközben a csaknem elfelejtett emberek életrajzi adatai után kutattam a régi újságokban és folyóiratokban, a szegényes külsejű versesfüzetek előszavában, a gimnáziumi évkönyvekben közölt tanulmányok „rejtett soraiban”, a legkülönbözőbb irattári okmányokban, a leírt kortársi és az elmondott rokon emlékeztetéseiben, a családi dokumentumokban, a letétbe helyezett vagy az almárium mélyén lapangó hagyatékokban és levelezésekben.

Az évek múlásával egyre jobban szaporodtak a levelek, a telefonhívások, a szóbeli közlések. Ezekben felhívták a szerző figyelmét egyik-másik megemlékezésre érdemes személyre, s adatokat szolgáltatottak, ötletekkel álltak elő, könyvek, újságkivágások, anyakönyvi kivonatok fénymásolatával látták el. Közreműködésüket ezúttal is hálásan köszönöm, bár ők nem névtelen munkatársak: hozzájárulásukra, a megfelelő helyen, legtöbbször utalok is.

Mindig számíthattam a Matica srpska, a Magyar Tanszék és a Vajdasági Múzeum könyvtára, a szabadkai Városi Könyvtár és Városi Levéltár, a becskerekli Történelmi Levéltár és még sok más intézmény dolgozóinak előzékenységre, segítőkészségre. Külön köszönet a budapesti Országos Széchényi Könyvtárnak, az Országos Levéltárnak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának, az Országos Pedagógiai Könyvtárnak és Múzeumnak, ahol hosszú éveken át a legtöbbször és a leghatékonyabban dolgozhattam.

Nagy segítségemre voltak az itteni kiadású helytörténeti munkák, ezeknek száma az utóbbi időben öröndetesen megnövekedett. Sokszor nyúltam az olyan alapművek felé, mint amilyenek Bori Imre irodalomtörténetei (1968, 1975, 1982, 1993, 1998), antológiái és monográfiái, nagy haszonnal forgattam Herceg János emlékezéseit, összegyűjtött esszéit és tanulmányait, Kolozsi Tibor sajtótörténeti munkáit, Csáky S. Piroska bibliográfiáit, Pastyik László és Csapó Julianna bibliográfiai füzetait, Németh Ferenc művelődéstörténeti munkáit. S persze sok-sok más szerzőt, akikre szövegeimben rendre hivatkozok is.

Nélkülözhetetlen támpontjaim voltak a régebbi és az újabb általános lexikonok, a magyar és világirodalmi lexikonok – ezek közül külön is megemlítem a tizennégy kötetes Szinyei-féle és a megjelenés alatt álló Gulyás-féle Magyar írók élete és munkái című sorozatot –, továbbá a nagyszámú, a tevékenységi körök csaknem minden ágát felölelő szaklexikonok szinte áttekinthetetlen sokasága (néprajzi, családtörténeti, orvosi, vízgazdálkodási, mezőgazdasági, jogi, pedagógiai, művelődéstörténeti, zenei, művészeti, filmtörténeti, biológiai, politikai, társadalmi, vallástörténeti, közgazdasági, közigazgatási, erdőgazdálkodási stb.), de ide tartozik a Katolikus lexikon, a Zsidó lexikon, a Budapest lexikon, az emigrációban élő magyarok háromkötetes lexikona, az Encyclo-

paedia Hungarica. Ugyancsak fontos forrásaim voltak a szakosított biográfiai tárák is (Magyar életrajzi lexikon, I–IV., 1981–94; Magyar agrártörténeti életrajzok I–III., 1987–99; Magyarok a természettudományok és a technika történetében, 1992; Magyar tudóslexikon, 1997; Bona Gábor ötkötetes munkája a '48-as honvédsereg tisztikaráról: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban, 1987; Kossuth Lajos kapitányai, 1988; Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban I–III., 1998–99).

Se szeri, se száma azoknak a segéd- és szakkönyveknek, monográfiáknak, emlékiratoknak, történelmi munkáknak, megye- és várostörténeteknek, amelyek hol öntötték az életrajzi adatokat, hol csak egyetlen adalékkal járultak hozzá egy-egy életrajz pontosításához. Csak ízelítőként sorolok fel néhány adatgazdag alampunkát: Károlyi Zsigmond: A magyar vízi munkálatok rövid története különös tekintettel a vizek szabályozására (A magyar vízszabályozás története című kötetből, 1973); Bálint Sándor: A szögedi nemzet, I–III., 1977–80; Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon, 1983; Péter László könyvei a „szerette város”-ról, Szegedről.

A fent említett lexikon-, monográfia- és szakkönyvtípusok szerb és horvát megfelelőit szintén körbejártam, szemezgettem belőlük, elismerve ezzel is a másságot, az adatválogatás és a szempontok különbözőségét. Ezek közül különösen a zágrábi Jugoslovenski leksikografski zavod (Zágrábi Lexikográfiai Intézet) kiadványai emelkednek ki, köztük is az Enciklopedija Jugoslavije (Jugoszláv enciklopédia), amelynek kiadása a VI. kötetnél félbeszakadt (1980–90), mint ahogyan magyar kiadása is töredék maradt a maga két kötetével. De nem nélkülözhettem Vasa Stajić honismeretei köteteit, a megjelenés folyamatában levő Enciklopedija Novog Sada (Újvidék enciklopédiája) füzeteit, meg hát a helytörténeti munkákat sem (Stevan Vasiljević: Znameniti somborci [Jelles zomboriak], 1989; Dragoljub D. Čolić: Poznati zrenjaninci [Ismert becskerekiek], 1968, cikkgyűjtemény a becskereki Történelmi Levéltárban).

Ennyi – csak főbb vonalakban vázolt – forrás után maradt-e még hely az eredeti közlésre? Böven, mégpedig nemcsak az ismeretlen vagy elfelejtett érdemes emberek kiemelésével a múlt feneketlen kútjából – ezek közül igen sokan egyik adattárban sem lelhetők –, hanem zömmel az innen elszármazott, országos hírnévre szert tett nagyságok esetében is. A legtöbb esetben a „honnosság”, a helyi jelleg szempontjának alkalmazása termékenynek bizonyult, olykor még akkor is, ha némely személyt csak gyenge szálakkal lehetett idefércleni. Ez csak arra mutat rá, hogy a rész és az egész egybefonódása hol laza, hol tömött.

Reményeim szerint a válogatás – így, ahogy egybeállt – erőteljesen dokumentálja a teremtő magyar szellem jelenlétét ezeken a mi tájainkon is: a magyar nyelvterület déli részén és peremvidékein.

És még egy szempont, amelyet Koncz István költő fogalmazott meg egyik 1986. évi nyilatkozatában: „. . . Az ember ősoket, alapkövet keres . . . a nagykorúsodás, a jelentőségében megnőtt, megerősödött kultúra önmagával való azonosulásának föltétele ez a múltkeresés, tradíciókeresés, önkeresés.”

Újvidék, 2002. május 2-án